Foto: Àngela Llop

INSTITUT D'ESTUDIS PENEDESENCS

PREACTES DE LES
XXVII JORNADES D'ESTUDIS PENEDESENCS
"Muralles urbanes, Diàleg entre urbanisme i patrimoni

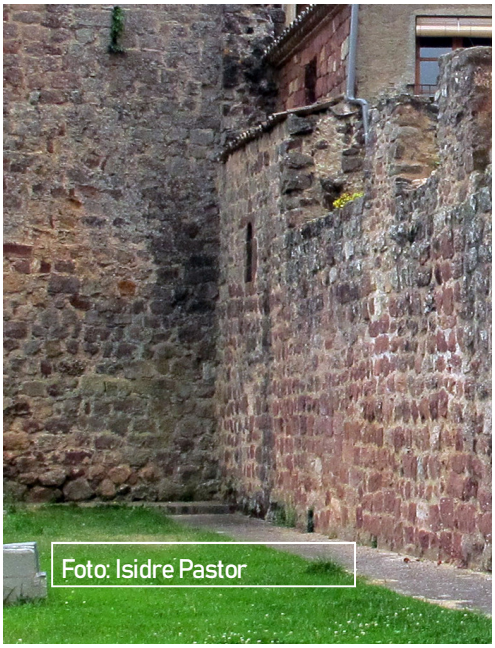
Foto: Isidre Pastor

Foto: Magí Miret

Foto: Emiliano Hinojo

Foto: Joan Garcia

Foto: Vicenç López

Foto: Joan Menchon

INDEX

Pàg.

4 Presentació Jornades

5 Programa

6 Comitè organitzador

9 Muralles urbanes de Catalunya: una visió global.

11 Les muralles de Sitges i Vilanova i la Geltrú.

16 Les muralles de Barcelona

19 Les muralles de Vilafranca del Penedès: excavacions arqueològiques i problemàtica en la conservació de les restes

21 Muralles i fortificacions de Tarragona, de fortificació a monument (segle II aC—XXI dC)

25 La muralla i el vall de la vila fortificada baix medieval de l'Arboç (segles XIV – XVI): les intervencions arqueològiques al nucli històric i a l'entorn de l'església de Sant Julià

27 La muralla medieval de Montblanc. Estudi, restauració i museïtzació

30 Les muralles de Granollers, nous reptes per a pedres velles

32 Vocabulari referit a muralles i altres construccions defensives al Penedès

35 Les muralles de Calafell

38 Les fortificacions de les guerres carlines a Vilanova i la Geltrú: un patrimoni cultural a revalorar

40 El baluard de Sant Antoni (Barcelona)

42 Viure extramurs i l'expansió urbana fora les muralles romanes de Bàrcino. Les evidències arqueològiques al carrer Sotstinent Navarro, 12—16

44 Els conjunts emmurallats entre la posada en valor i l'habitabilitat

50 Punt de trobada i col·laboració d'associats, associades i seccions de l'IEP

Edita:
Institut d'Estudis Penedesencs
secretaria@iepenedesencs.org
www. iepenedesencs.cat
Tel. 669882959

Seus:
C/ Ferrers, 54, baixos
08720 Vilafranca del Penedès
C. Major, 18
43700 El Vendrell
Carrer de Sant Pau, 13
08800 Vilanova i la Geltrú

Entitat registrada a la Direcció General de Dret i Entitats Jurídiques de la Generalitat de Catalunya, capítol d'Associacions, secció 1ª, número 3.360
CIF G-08885311.
ISSN: 1698/3122

Membre del Cens d'entitats de foment de la parla catalana.

Adherida a la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana. (CCEPC)

Adherida a l'Institut Ramon Muntaner. (IRMU)

Declarada d'interès cultural Generalitat de Catalunya 12 de novembre de 1997

Declarada d'Utilitat Pública (2012)

Creu de Sant Jordi Generalitat de Catalunya (2014)

XXVII Jornades d'Estudis Penedesencs
Seminari d'Història

Muralles urbanes.
Diàleg entre urbanisme i patrimoni.

Sitges
Vilafranca del Penedès
Calafell
19, 20 i 21 d'octubre de 2018

Les XXVII Jornades d'Estudis Penedesencs posaran el focus en la integració i gestió del patrimoni en els nuclis urbans, en especial en la complexitat que generen unes estructures de presència tan potent com són les muralles (romanes, medievals...).

En els darrers decennis diverses poblacions del nostre país han fet un esforç en integrar aquestes antigues estructures defensives com un valor afegit al seu patrimoni, tant en aquells conjunts molt ben conservats, d'imponent presència i que constitueixen per si soles un element d'identitat (Barcelona, Tarragona, Montblanc, Cervera, etc.); com en altres en què les muralles han estat engolides pel creixement urbà i es conserven de forma parcial i irregular (portes, torres, panys de mur, fossats, etc.).

En aquesta labor de recerca, conservació, integració, gestió i posada en valor del patrimoni hi intervenen agents diferents, des dels historiadors i arqueòlegs als arquitectes i urbanistes, divulgadors i gestors públics.

Comitè Científic de les
XXVII Jornades d'Estudis Penedesencs

PROGRAMA

SITGES. Divendres, 19 d'octubre. Edifici Miramar. Carrer de la Davallada, 12

19.00 Acte inaugural. Presentació

19.30 *Muralles urbanes de Catalunya: una visió global.* M. Teresa Miró i Alaix

20.15 *Les muralles de Sitges i Vilanova i la Geltrú.* Joan Garcia Targa. Carme Muntaner i Alsina

21.00 Copa de cava

VILAFRANCA DEL PENEDÈS. Dissabte, 20 d'octubre. Fòrum Berger Balaguer. Rambla de Nostra Senyora, 6

09.15 Benvinguda i presentació

09.30 *Les muralles de Barcelona.* Carme Miró i Alaix

10.30 *Les muralles de Vilafranca del Penedès: excavacions arqueològiques i problemàtica en la conservació de les restes.* Josep M. Feliu i Roca

11.15 Pausa cafè

11.45 *Muralles i fortificacions de Tarragona, de fortificació a monument (segle II aC— XXI dC)* Joan Menchon i Bes

12.45 *La muralla i el vall de la vila fortificada baix medieval de l'Arboç (segles XIV—XVI): les intervencions arqueològiques al nucli històric i a l'entorn de l'església de Sant Julià* Jordi Roig i Buixo

13.30 Dinar

15.00 *La muralla medieval de Montblanc. Estudi, restauració i museïtzació.* Carlos Brull Casadó. Josep M. Vila i Carabasa

16.00 *Les muralles de Granollers, nous reptes per a pedres velles.* Marc Guàrdia i Llorens

16.45 *Vocabulari referit a muralles i altres construccions defensives al Penedès.* Ramon Marrugat

17.15 Debat

17.45 Copa de vi / cava. Gentilesa de "La Carretera del Vi"

CALAFELL. Diumenge, 21 d'octubre. Celler de Cal Bolavà. Av. de la Sínia s/n

09.15 Benvinguda i presentació

09.30 *Les muralles de Calafell.* Josep Pou Vallès

10.15 *Les fortificacions de les guerres carlines a Vilanova i la Geltrú: un patrimoni cultural a revalorar.* Magí Miret Mestre. Oscar Valverde Moliné

10.45 *El baluard de Sant Antoni (Barcelona).* Emiliano Hinojo García

11.15 Pausa cafè

11.45 *Viure extramurs i l'expansió urbana fora les muralles romanes de Bàrcino. Les evidències arqueològiques al carrer Sotstinent Navarro, 12–16.* Jordi Ramos Ruiz. Carme Miró Alaix. Dr. Santiago Riera Mora

12.15 *Els conjunts emmurallats entre la posada en valor i l'habitabilitat.* Isidre Pastor i Batalla

12.45 Debat

13.15 Visita a la Ciutadella Ibèrica de Calafell

14.30 Dinar

COMITÈ ORGANITZADOR

XXVII JORNADES D'ESTUDIS PENEDESENCS

L'organització del es XXVII Jornades d'Estudis Penedesencs, *Muralles urbanes, diàleg entre urbanisme i patrimoni*, va a càrrec de membres de la Secció d'Arqueologia de l'Institut d'Estudis Penedesencs, en estreta relació amb membres d'altres seccions de l'Institut i amb la participació i col·laboració indispensable de la Sra. Dolores García Martínez, Presidenta en funcions de l'IEP.

Els membres del comitè organitzador són arqueòlegs i arqueòlogues amb un ampli bagatge professional. A continuació en teniu una breu presentació:

Xavier Esteve i Gràcia. Llicenciat en Història per la Universitat de Barcelona, amb obtenció d'un Diploma d'Estudis Avançats per la mateixa universitat i Màster en Sistemes d'Informació Geogràfica per la Universitat Politècnica de Catalunya. Té una experiència de prop de 20 anys en arqueologia de camp i els resultats de la seva recerca s'han publicat en nombrosos articles, capítols de llibres, així com en congressos, seminaris i col·loquis nacionals i internacionals. Ha participat en intervencions arqueològiques a castells com el d'Olèrdola, el de Subirats, el d'Olivella i recentment el de la Bleda, així com viles murallades com Vilafranca i l'Arboç. És vocal de la Junta Directiva de l'Institut d'Estudis Penedesencs i membre de la Secció d'Arqueologia.

Jordi Farré Huguet. Llicenciat en Història, especialitat de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia per la Universitat de Barcelona el 1995 i Màster en Gestió del Patrimoni Cultural (Premi Extraordinari de Màster) per la Universitat de Barcelona el 2012. Entre 1992 i 2005 intervenció en més de 60 intervencions arqueològiques, realització d'inventaris de patrimoni per a la Diputació de Barcelona, revisió de la Carta Arqueològica de la comarca del Priorat, catalogació de les col·leccions d'arqueologia, ceràmica i lapidària de VINSEUM i difusió del patrimoni creant productes culturals relacionats amb l'arqueologia i el patrimoni en general amb l'empresa TRIADE. A partir de 2005 responsable de la conservació, catalogació, estudi i difusió de les col·leccions de VINSEUM. Museu de les Cultures del Vi de Catalunya.

Josep Maria Feliu Roca . Vegeu el seu CV a *Les muralles de Vilafranca del Penedès.*

Joan Garcia Targa. Vegeu el seu CV a *Les muralles de Sitges i Vilanova i la Geltrú.*

Carme Miró i Alaix. Vegeu el seu CV a *Les muralles de Barcelona.*

Núria Molist Capella. Llicenciada en Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia (Universitat de Barcelona 1978-1982), amb un curs de Doctorat i un de Postgrau en Gestió del Patrimoni Arqueològic. És conservadora del Museu d'Arqueologia de Catalunya (MAC), en el qual ha tingut diferents responsabilitats, entre elles la coordinació de la seu d'Olèrdola. En el camp de l'arqueologia s'ha especialitzat en època ibèrica i medieval. Ha participat i editat diversos llibres i monografies i publicat nombrosos articles científics i divulgatius, en aspectes com l'arqueozoologia, l'arqueologia funerària, l'urbanisme i els espais productius, la tintura de teixits o l'elaboració de vi. Forma part de l'equip de diferents projectes de recerca, entre el que destaca ECLOC (esglésies, cementiris i llocs, segles VI – XII). Des de 1995 ha centrat la seva recerca i gestió del patrimoni en el conjunt històric d'Olèrdola. La documentació dels fons de museus i la conservació preventiva són altres camps d'especialització. És sòcia de l'Institut d'Estudis Penedesencs i en coordina la Secció d'Arqueologia, des d'on ha coorganitzat les Jornades d'Arqueologia del Penedès de 2011 i participat en el projecte Via Augusta, recentment implementat.

Gemma Sabaté Piqué

Llicenciada en Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia per la Universitat de Barcelona l'any 1986. Des de 1987 fins el 2010 he estat conservadora del Museu Arqueològic i arqueòloga municipal del Vendrell. Actualment és tècnica de Patrimoni de la regidoria de Cultura i Festes de l'Ajuntament del Vendrell on realitza tasques administratives, de documentació i difusió del patrimoni, publicacions, activitats, tallers a escoles, seguiments d'obres i excavacions arqueològiques i l'organització d'un Concurs de Fotografia sobre el patrimoni comarcal, entre d'altres.

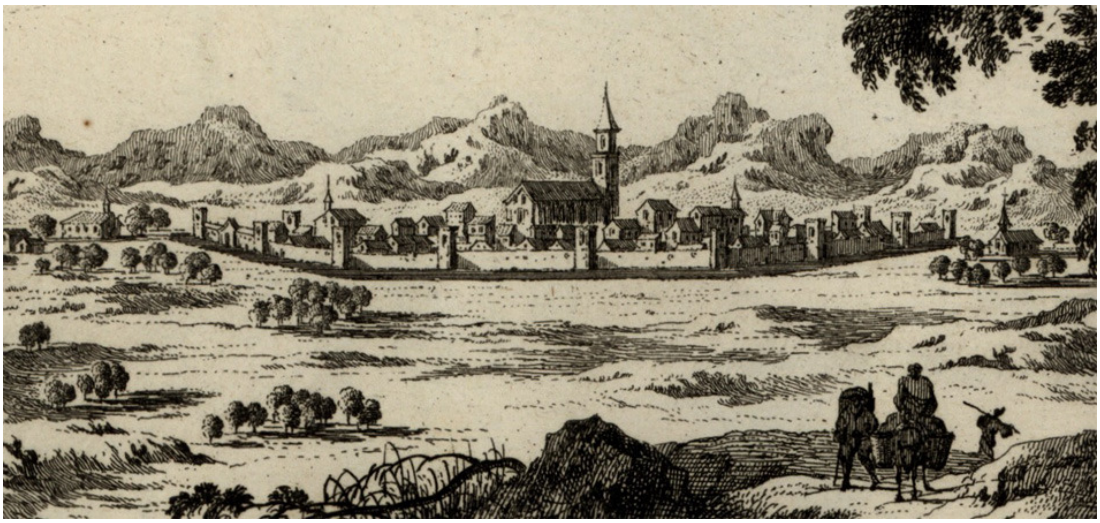

Fragment de la làmina "*Ville Franche*",
Sébastien de Pontault, sieur de Beaulieu, gravat d'Adam Perélle 1668.

SITGES
Divendres, 19 d'octubre
Edifici Miramar
Carrer de la Davallada, 12

19.00
Acte inaugural. Presentació

19.30
Muralles urbanes de Catalunya: una visió global . M. Teresa Miró i Alaix

20.15
Les muralles de Sitges i Vilanova i la Geltrú.
Joan Garcia Targa. Carme Muntaner

21.00
Copa de cava

Muralla de Tarragona.
Foto: M. Teresa Miró i Alaix

MURALLES URBANES DE CATALUNYA: UNA VISIÓ GLOBAL

Els recintes emmurallats han estat uns elements que, al llarg dels segles, han proporcionat un determinat caràcter i aspecte a moltes viles i ciutats de Catalunya. Amb el pas del temps van anar perdent la seva funció original de defensa i s'han convertit en elements patrimonials i testimonis històrics que cal preservar i donar a conèixer.

L'estat de conservació (o de coneixement) de les muralles urbanes és divers en funció de les vicissituds històriques que han patit. En alguns casos han estat des de sempre molt visibles encara que sigui de manera parcial (Tarragona, Bar-

celona), en d'altres s'han anat recuperant (Montblanc) i en d'altres es conserven o es veuen parcialment. Sigui quin sigui el seu estat, el cert és que cada vegada hi ha més consciència de la importància de recuperar aquest important patrimoni que forma part del paisatge urbà en major o menor mesura.

L'increment de les intervencions arqueològiques els darrers quaranta anys ens ha ajudat a l'increment del coneixement de les muralles, algunes d'època romana, però sobre tot les d'època medieval, moderna i, fins i tot, contemporània, que han anat quedant emmascarades pels creixements de les poblacions o, redescobertes en excavacions al subsòl, en patir enderrocaments quan es van deixar d'utilitzar.

En la presentació farem un recorregut pel territori de Catalunya, a través de la protecció legal, la protecció física, l'inventari, la documentació i la recuperació de les muralles associades a nuclis urbans.

M. Teresa Miró i Alaix
Cap del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya

M. Teresa Miró i Alaix. *Doctora en Geografia i Història (Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia), amb la tesi Ceràmica àtica decorada dels segles V i IV aC a Empúries (Monografies Emporitanes). Cap del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya. Abans, arqueòloga territorial a les Terres de l'Ebre (1990-1991) i a Tarragona (1992—2016). Professora associada a la Universitat de Barcelona-Estudi General de Lleida (1988-1989). Desenvolupa treballs d'investigació arqueològica sobre les importacions de ceràmiques gregues al nord-est peninsular, especialment a la ciutat grega d'Emporion. Ha participat en diversos projectes d'excavació arqueològica sobre el món iber, actualment al Castellet de Banyoles de Tivissa. Publicacions sobre els seus temes de recerca i sobre gestió de l'arqueologia.*

mtmiro@gencat.cat

XXVII Jornades d'Estudis Penedesencs
Seminari d'Història
Muralles urbanes. Diàleg entre urbanisme i patrimoni.

Inscripció gratuïta

jornades2018@iepenedesencs.org

Muralla de Sitges.
Foto: Àngela Llop

LES MURALLES DE SITGES I VILANOVA I LA GELTRÚ

Els municipis de Sitges i Vilanova van disposar de recintes emmurallats des de, com a mínim, els segles XIII-XIV amb successives ampliacions fruit de les oscil·lacions demogràfiques i econòmiques. Les fonts documentals esmenten zones del seu recorregut, torres, portes, enfortiments complementaris i taxes addicionals que assumien les poblacions per la seva construcció i manteniment.

Les reformes urbanístiques d'ambdós municipis durant els segles XVIII i XIX incidiren directament en la destrucció de bona part d'aquestes muralles.

La ponència té com a objectiu analitzar aquestes muralles tant des del punt de vista arqueològic, com per mitjà de la documentació escrita, perfilant una evolució i caracterització dels dos exemples d'estructures defensives i la seva realitat actual dins les trames urbanes.

Joan Garcia Targa i
Carme Muntaner i Alsina

Muralla de Sitges.
Foto: Joan Garcia Targa

Joan Garcia Targa. *Llicenciat en Arqueologia, Màster en Museologia Pedagògica i Doctor en Historia d'Amèrica per la Universitat de Barcelona. Dur prop de trenta anys d'experiència en excavacions arqueològiques, projectes d'intervenció i museïtzació d'espais patrimonials a casa nostra i a Mèxic.*

Ha publicat sis llibres i una seixantena d'articles en congressos, seminaris, col·loquis i revistes, així com articles a mitjans de comunicació diversos. Actualment treballa per la Diputació al jaciment ibèric i romà de Darró en temes didàctics i amb l'Ajuntament de Sitges en temes de patrimoni i dinamització cultural a part de col·laboracions docents amb la Universitat Oberta de Catalunya (Barcelona), les Universitats Marista i Autònoma a l'estat mexicà de Yucatàn (Mèxic), el Grup d'Estudis Sitgetans i l'Institut de Cultures Americanes Antigues.

Carme Muntaner i Alsina. *Llicenciada en Història i Doctora en Història Medieval per la Universitat de Barcelona. Ha participat en diversos projectes de recerca de recuperació i posada en valor de documentació històrica i ha realitzat estades breus en universitats i institucions de França i Itàlia. Així mateix, ha participat en projectes arqueològics i excavacions d'època ibèrica, romana, medieval i moderna.*

En els darrers anys ha centrat la seva activitat en la paleografia i el treball amb documentació històrica de la Corona d'Aragó d'època medieval i moderna, complementant-ho amb la docència i la creació de materials de difusió per a museus. És autora i coautora de diversos reculls documentals que abracen diversos àmbits, territoris i cronologies, des del segle XI fins al XVIII. Actualment és arxivera a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

Muralles de Vilanova i la Geltrú .
Portal d'en Nin

Fotos: Vicenç López

Vilanova i la Geltrú. Portal d'en Nin .
Foto: Àngela Llop

VILAFRANCA DEL PENEDÈS
Dissabte, 20 d'octubre
Horari de 9.00 a 17.45 hores
Fòrum Berger Balaguer
Rambla de Nostra Senyora, 6

09.15
Benvinguda i presentació

09.30
Les muralles de Barcelona. Carme Miró i Alaix

10.30
Les muralles de Vilafranca del Penedès. Josep M. Feliu

11.15
Pausa cafè

11.45
Muralles i fortificacions de Tarragona, de fortificació a monument segle II aC— XXI) Joan Menchon Bes

12.45
La muralla i el vall de la vila fortificada baix medieval de l'Arboç (segles XIV-XVI) : intervencions arqueològiques al nucli històric i a l 'entorn de l'església de Sant Julià. Jordi Roig Buixo

13.30
Dinar

15.00
La muralla medieval de Montblanc. Estudi restauració i museïtzació .
Carles Brull Casadó. Josep M. Vila Carabasa

16.00
*Les muralles de Granollers, nous reptes per a pedres velles .*Marc Guàrdia

16.45
Vocabulari referit a muralles i altres construccions defensives al Penedès.
Ramon Marrugat

17.15
Debat

17.45
Copa de vi / cava. Gentilesa de "La Carretera del Vi"

Planta dels diferents recintes emmurallats de Barcelona.
Dibuix. ATICS

LES MURALLES DE BARCELONA

Barcelona, des dels seus inicis com a nucli urbà va ser una ciutat emmurallada.

La muralla és un dels elements més internacionals que existeix. Si observem les plantes de les diferents ciutats d'Europa, trobarem diferencies, així com a les ciutats americanes o asiàtiques, però també semblances. Un element que les fa similars, i que sempre s'endevina, és la o les muralles.

Cal destacar que la muralla no ha tingut el mateix significat al llarg de la història, des de la muralla com a límit del *pomerium* fins a les construccions abaulartades del segle XVIII.

Un dels elements millors conservats de la Barcelona romana, tant la fundacional com la tardoantiga, és els seus recintes emmurallats. La muralla de Bàrcino, és l'element, podem dir, què ha provocat que Barcelona esdevingués capital de Catalunya.

El Pla Bàrcino, projecte que va sorgir per a fer emergir el passat romà de la nostra ciutat, té com a una de les prioritats màximes recuperar i donar a conèixer la muralla, tant els trams conservats com els que romanen ocults dins de construccions posteriors. Són diverses propostes, tant de caire constructiu i urbà, com el passeig de la muralla, com d'intervenció arqueològica com l'excavació de Sotstinent Navarro, de recerca, com l'estudi del sector del carrer Avinyó, carrer La Palla, un dels sectors més desconeguts del monument. A les línies que seguiran, podreu conèixer les diferents accions que ja s'han dut a terme, així com tot el que està en marxa en relació a la valorització i estudi de la muralla romana de Bàrcino.

Les muralles d'època medieval i moderna representen uns dels components patrimonials més singulars i rellevants de Barcelona. Destaquen per la seva importància en moments històrics puntuals i per condicionar el creixement urbà, modificant la planificació i ordenació de la ciutat, des de l'inici fins l'actualitat. Podem situar l'inici de la construcció de la muralla medieval al segle XII, i la seva construcció i remodelació es va allargar, adaptant-se a les noves modes constructives i als nous sistemes d'atac fins el segle XVIII. I no podrem obviar el seu enderrocament a la meitat del segle XIX, al crit d'"Abajo las murallas".

De tots aquests recintes parlarem, així com dels diferents projectes per donar-les a conèixer i visualitzar-les a l'espai urbà transformat del segle XXI.

Carme Miró i Alaix
Servei d'Arqueologia de Barcelona.

Detall muralla romana de Barcelona
Foto: Pep Parer

***Carme Miró i Alaix**, llicència amb grau d'Arqueologia, Prehistòria i Història Antiga per la Universitat de Barcelona*

Treballa des de l'any 1989 al Servei d'Arqueologia de l'Ajuntament de Barcelona, desenvolupant diferents tipus de tasques, sempre en relació a l'arqueologia urbana de la ciutat. Actualment és la Responsable del Pla D'arqueologia Urbana i del Pla Bàrcino, coordinant l'Àrea d'Arqueologia Preventiva i documentació. Ha estat una de les impulsores de la carta arqueològica municipal.

La seva recerca es centra especialment en el món de l'aigua a època antiga, destacant els estudis centrats en l'abastament d'aigua a Barcelona, des d'època romana a medieval, incidint en l'aqüeducte romà i el Rec Comtal.

cmiro@bcn.cat

Baluard de migdia.
Foto: Mikel Soberon

Muralla romana.
Foto: Pep Parer

Vilafranca del Penedès .
Foto: Josep M. Feliu

LA MURALLA MEDIEVAL DE VILAFRANCA DEL PENEDÈS: EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES I PROBLEMÀTICA EN LA CONSERVACIÓ DE LES RESTES

En aquesta Jornada es presenten els resultats de les intervencions arqueològiques que s'han realitzat a la muralla de Vilafranca del Penedès des del 2000 i fins a l'actualitat. Aquests treballs suposen la descoberta d'aquest patrimoni i el punt d'inici de la qüestió de la seva conservació. La falta d'una reflexió sobre el nostre patrimoni i els proces-

sos que segueixen a les intervencions arqueològiques. Estudi i difusió. Aquest és el primer pas d'una sèrie d'etapes que haurien d'estar projectades amb una visió de conjunt un cop ja s'ha vist el potencial que te la ciutat en aquest aspecte del patrimoni de tots.

Les excavacions realitzades fins ara ens mostren un enorme punt de partida per prendre la muralla de Vilafranca com un element a conservar i posar en valor per als diferents usos que se li pot donar a un monumental de la nostra història des del segle XIV fins al segle XIX, i que delimita l'espai del que coneixem com a centre històric. Totes aquestes intervencions han permès documentar diferents panys de la muralla medieval de Vilafranca del Penedès, el seu parament, torres, espitlleres, escarpa, contraescarpa, fossat i el pas de muralla.

Des de l'IEP ja es va comunicar a l'Ajuntament de Vilafranca la necessitat d'afrontar aquest problema, especialment des del moment en que va enfonsar-se una part del tram del carrer Ponent, perdent una part de la muralla per falta d'una actuació urgent i una planificació ordenada per tal d'evitar que casos com aquest es repeteixin. El debat no és nou, a finals del segle XX ja es van començar a sentir veus que es preocupaven pel patrimoni local, en concret per la muralla

Josep M. Feliu i Roca

Muralla de Vilafranca del Penedès
Foto: Àngela Llop

Josep M. Feliu i Roca. *Llicenciat en Història i Màster en Museologia i gestió del patrimoni cultural per la Universitat de Barcelona*

Treballa des de l'any 1997 com a arqueòleg, centrant la seva activitat al Penedès, on ha excavat en jaciments de diferents períodes. També treballa en diferents projectes per la recuperació i l'activació del patrimoni de Vilafranca, amb la realització de vistes guiades, comissariat d'exposicions i programes de televisió. Professor de secundària al Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya.

Forma part de diferents entitats com l'Institut d'Estudis Penedesencs o la Comissió Santa Maria 2020 per tal de preservar i posar en valor l'església de santa Maria, declarada BCIN en 2014

MURALLES I FORTIFICACIONS DE TARRAGONA, DE FORTIFICACIO A MONUMENT (SEGLE II aC - XXI dC).

L'evolució urbana de la ciutat de Tarragona està clarament lligada a les seves defenses fins que al segle XIX deixa de ser plaça forta. Tot i amb això, la presencia de les defenses militars i pomerials des del segle II aC han marcat i encara marquen la traça urbana.

Poc o res podem dir de com es defensaria Tàrakon en època ibèrica, tot i que es plausible pensar en unes defenses de prou envergadura. Ja en època romana, amb la generació del praesidium dels Escipions neix l'embrió de la base militar que amb el temps esdevindrà la ciutat de Tàrraco. Les fases de muralla romana republicana que cal reestudiar amb deteniment, el seu funcionament fins l'Antiguitat Tardana, el poc que sabem d'època islàmica i la seva recuperació a partir de la Conquesta feudal són fites que marquen la seva evolució fins època medieval.

Amb la irrupció de l'artilleria de foc les defenses es reforcen primer amb baluards de traça italiana i després amb fins tres línies de defenses abaluartades que no poden protegir Tarragona durant el setge de 1811. La posterior evolució de les tècniques de guerra i de fortificació deixen els sistemes defensius de Tarragona com obres obsoletes que a partir de mitjan segle XIX comencen a enderrocar-se.

Es genera una interessant dialèctica a favor de conservació de les muralles romanes -ciclòpies- mentre que s'enderroquen les defenses d'època moderna. Per altra banda, s'observa l'ocupació de les defenses romanes com espais habitats, hort, zones periurbanes fins que el 1883 es declaren monument històric, cosa que tampoc no acaba de salvaguardar el monument.

Joan Menchon i Bes
Cap tècnic de Patrimoni Històric.
Ajuntament de Tarragona.

Muralles de Tarragona .
Detall Torre Minerva 200 aC
Foto: Joan Menchon

Muralles de Tarragona .
Torre Minerva 200 aC
Foto: Joan Menchon

Joan Menchon i Bes. *Arqueòleg, Llicenciat amb Grau en Historia Antiga i Arqueologia (UB). DEA (URV-ICAC). Postgrau en Gestió de Patrimoni (UB), Màster en Gestió de Patrimoni (UB), Màster en arqueologia Medieval (UB). Postgrau en Ceràmica Medieval i Postmedieval (UB). Actualment prepara la seva tesi doctoral.*

Ha dirigit excavacions arqueològiques especialment d'època romana i medieval. Ha coordinat els treballs arqueològics del Pla Director de la Catedral de Tarragona. Ha estat director de diverses escoles-taller dedicades a la recuperació del Patrimoni i és Arqueòleg Municipal de l'Ajuntament de Tarragona des de 2006. Actualment ocupa el càrrec de cap tècnic de patrimoni històric.

S'ha especialitzat en temes de restauració i arqueologia, participant el els projectes de recuperació de l'amfiteatre, circ, muralles de Tarragona i antic hospital de Santa Tecla (Consell Comarcal), l'aqüeducte romà del Pont del Diable, etc. També ha estat director i coordinador dels treballs arqueològics de restauracions de diferents castells: Solivella, Vallmoll, Siurana, Vallferosa, Santa Perpètua de Gaià, Albiol, Passanant, La Suda de Tortosa... Té un ampli ventall de publicacions sobre arqueologia i patrimoni d'època romana i medieval.

Ha treballat en la recuperació de la muralla de Tarragona des de 1990, amb diferents projectes, excavacions, participació en el pla director de 2007 i supervisió del de 2016. És un dels dos coordinadors de Patrimoni Mundial en la comissió mixta Ajuntament-Generalitat. És professor del màster de restauració de monuments de l'Escola d'Arquitectura (UPC).

Muralles de Tarragona .
Foto: Àngela Llop

Muralles de Tarragona .
Torre de l'Arquebisbe
S. II aC—Remuntada
S. XII dC
Foto: Joan Menchon

LA MURALLA I EL VALL DE LA VILA FORTIFICADA BAIX MEDIEVAL DE L'ARBOÇ (s. XIV—XV): LES INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES AL NUCLI HISTÒRIC I A L'ENTORN DE L'ESGLÉSIA DE SANT JULIÀ

Entre els mesos d'abril i juliol del 2010 es va dur a terme la primera intervenció arqueològica preventiva al nucli històric de la vila de l'Arboç. El motiu de la intervenció va ser la remodelació i l'adequació de l'entorn de l'església de Sant Julià, després d'haver estat declarada com a Bé Cultural d'Interès Nacional l'any 2007. Les obres de remodelació van incloure la renovació de la xarxa de clavegueram i la xarxa d'aigües pluvials dels carrers circumdants a l'església, fet que va permetre la localització,per primera vegada, de les restes de la muralla i del fossat defensiu circumdant de la vila baix medieval. La troballa dels elements defensius de la vila de l'Arboç va implicar la protecció immediata del casc antic *intra murs* i del seu perímetre fortificat, per altra banda, ja conegut per les fonts escrites, però no testimoniat arqueològicament fins ara.

Aquesta comunicació vol donar a conèixer, en primer lloc, els resultats de les diferents excavacions arqueològiques fetes a l'Arboç, en especial la pionera de l'any 2010 i la darrera de l'any 2015, donada la importància que han tingut pel municipi, pel fet d'esdevenir la confirmació arqueològica de l'existència dels sistemes defensius baix medievals, amb la troballa de restes i trams de la muralla i el vall. En segon lloc, i de forma complementària, pretén fer una recopilació de les dades i una visió de conjunt sobre la vila medieval i els sistemes defensius en base a les referències històriques i documentals, les quals es complementen amb les dades arqueològiques obtingudes i enriqueixen el coneixement del nucli fortificat de l'Arboç.

Jordi Roig i Buixo,
Arragosl

Jordi Roig i Buixo, *llicenciat en Història, especialitat en Arqueologia i Història Antiga i Medieval a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat Autònoma de Barcelona. Directori científic i administrador de l'empresa Arrago.Coordinador científic i tècnic d'intervencions arqueològiques i Estudis Patrimonials*

Tesi doctoral en curs i PIC de la Universidad del País Vasco (UPV/EHU) dins el Programa deDoctorado del Departamento de Historia Medieval, Moderna y de América, amb el projecte de Tesi "Territorio,asentamientosrurales y produccionescerámicas entre los siglos V–X en el noreste peninsular. Arqueología delcampesinadotardoantiguo y altomedieval en Cataluña".

Muralles de l'Arboç .
Foto: Jordi Roig

LA MURALLA MEDIEVAL DE MONTBLANC. ESTUDI, RESTAURACIÓ I MUSEÏTZACIÓ.

El procés de recuperació de la muralla medieval de Montblanc es va iniciar ja fa més de cent anys en temps de la Mancomunitat de Catalunya i va continuar a partir de 1947 amb la seva declaració com a Conjunt històric artístic. De tota manera, no serà fins al 2007 que es començarà a aplicar d'una manera cada cop més sistemàtica una metodologia d'anàlisi històrica i arqueològica que ha permès canviar, en alguns aspectes substancialment, la nostra comprensió de la muralla i, per tant, la manera de restaurar-la.

En aquest sentit la recerca històrica sobre la muralla, que és la que permet després afrontar amb garanties la seva restauració, se sustenta en tres eines que prenen un major o menor protagonisme en funció de les circumstàncies concretes de cada intervenció. Per una banda s'ha sistematitzat la recerca documental no solament sobre la història de les muralles sinó sobre el seu, ja centenari, procés de restauració. En segon lloc la recerca arqueològica del subsòl que ens ajuda a identificar les parts del sistema defensiu que no són visibles. Finalment, l'anàlisi amb mètode arqueològic dels paraments que se'ns han conservat i que és, sens dubte, la que més aportacions noves ha fet al coneixement de la muralla de Montblanc a partir del moment que es va començar a utilitzar de manera sistemàtica.

Per tal de presentar aquest procediment i els posteriors processos de restauració i museïtzació utilitzarem com a exemple l'estudi realitzat en el tram de muralla al voltant del portal de Sant Francesc.

Pel que fa la seva restauració i posada en valor, el criteri utilitzat a partir de 2007, seguint la tendència emprada fins aleshores en la resta del conjunt, es la de recuperar la unitat formal dels elements defensius reconstruint les parts desaparegudes. A partir d'aquella data es té una especial cura en cada una d'aquestes intervencions en mostrar de la forma més clara i integrada possible les singularitats constructives (materials i tècniques

diferenciats) detectades en la recerca prèvia en cada tram.

En la presentació del monument té una importància gran la decisió presa a partir d'aquest moment de fer accessible als visitants algunes torres i trams del pas de ronda de la muralla. El sector adequat i visitable a nivell de pas de ronda aviat abastarà un important tram continu entre el portal del Castlà i la torre núm. 20, passant pels emblemàtics portal de sant Francesc i sant Jordi (prop de 400 metres).

Carlos Brull, arquitecte
Josep M. Vila, arqueòleg

Detall de les muralles de Montblanc. . Foto: Carlos Brull i Josep M. Vila

Josep M. Vila i Carabasa. *Historiador i arqueòleg medievalista. Llicenciat en Geografia i Història, especialitat d'Història Medieval, per la Universitat de Barcelona el 1988. Màster en Arqueologia Medieval el 1990. Ha dirigit més d'un centenar d'excavacions arqueològiques i estudis històrics a tota Catalunya sobre elements patrimonials de cronologia medieval i moderna. Pel que fa a l'anàlisi ja sigui històrica o arqueològica dels recintes emmurallats de Catalunya ha treballat en els de Montblanc, Granollers, Tarragona, Ascó, Tivissa, Horta de Sant Joan, Conesa, La Selva de Camp, entre d'altres.*

És president de l'Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval i membre de la Comissió de Recerca de Catalunya. Des de 2013 és professor Associat del Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana de la UAB.

Carlos Brull Casadó. *Arquitecte especialista en intervenció en patrimoni. Ha intervingut en nombrosos monuments i jaciments arqueològics, entre ells la cartoixa d'Escaladei, el castells de Miravet, Móra i Amposta, el Circ romà de Tarragona, la catedral de Tortosa, o la Façana del naixement de la Sagrada Família. També ha intervingut en l'adequació urbana de diversos nuclis històrics com Tarragona, Santes Creus, Montblanc, Ginestar o la Torre de l'Espanyol. Des de 2017 ha fet diverses actuacions de la recuperació de les muralles medievals de Montblanc i ha estat coordinador de la redacció del Pla Director de les muralles de Tarragona.*

Entre 2007 i 2012 ha estat tècnic municipal de Montblanc responsable del nucli històric. També des de 2007 és membre de la Comissió de Patrimoni de la Generalitat a les Terres de l'Ebre.

Muralles de Montblanc.
Foto: Carlos Brull i
Josep M. Vila

LES MURALLES DE GRANOLLERS, NOUS REPTES PER A PEDRES VELLES

L'actual disposició urbanística del centre històric de la ciutat, presenta encara la forma fossilitzada del clos medieval, i la seva observació ens permet reconèixer-ne certs espais. Les intervencions dels darrers anys a l'espai públic han promogut l'adequació d'algunes restes, i s'ha marcat sobre el paviment de la vila el traçat de la muralla, facilitant la comprensió d'una realitat que sovint passa desapercebuda, tant pels vilatans com pels visitants.

Una de les fites per a la recuperació (i reivindicació) de la presència i herència medieval de la ciutat, fou l'obertura al públic de l'Adoberia dels Ginebreda, clos arqueològic que permet contemplar restes de torres i part del traçat de la muralla així com esdevenir-ne un centre d'interpretació del Granollers medieval i modern.

El repte actual és créixer en la integració, tant d'aquest traçat com de les restes de la muralla, fomentant la recuperació d'espais degradats o poc freqüentats per l'especial configuració que la muralla medieval ha donat al centre de la vila.

Aquest extrem s'aconsegueix amb una política de seguiment arqueològic de les obres a tot el centre històric, amb un correcte planejament urbà, així com amb la proposta de noves actuacions urbanístiques orientades al gaudi i coneixement del patrimoni.

Marc Guàrdia i Llorens
Museu de Granollers

Adoberia. Interior.
Foto: Pere Cornellas

Muralla de Granollers
Foto: Marc Guardia

Marc Guàrdia i Llorens *és arqueòleg, Llicenciat en Història per la UAB, en l'especialitat d'Arqueologia.*

En el camp de l'arqueologia ha participat i dirigit excavacions en més de 20 jaciments, d'època prehistòrica, ibèrica, de l'antiguitat tardana o d'època medieval, col·laborant en la difusió dels resultats en la participació en articles i monografies.

En l'àmbit de la documentació del patrimoni ha treballat per la Diputació de Barcelona, i en el de documentació museogràfica ha col·laborat amb els Museus de Cerdanyola del Vallès i de Granollers. Ha participat en el comissariat i documentació de diverses exposicions.

Dins de l'àmbit de la investigació en la cultura ibèrica, ha participat en els projectes de recerca dels poblats ibèrics de Ca n'Oliver i can Xercavins, publicant els resultats en diferents congressos i publicacions especialitzades.

Actualment dirigeix el projecte de recerca al poblat ibèric del Puig del Castell de Samalús (Cànoves i Samalús), recerca premiada amb la borsa d'estudis Joan Camps.

VOCABULARI REFERIT A MURALLES I ALTRES CONSTRUCCIONS DEFENSIVES AL PENEDÈS.

Del vocabulari que han generat les muralles i les altres construccions defensives al Penedès se'n desprèn, en alguns casos, una accepció una mica esbiaixada en relació a la de la lexicografia oficial a l'abast.

Dels testimonis recollits d'aquesta evidència, en aquest escrit en detallem mostra, alhora que fem un repàs a la incidència en la toponímia.

Hauria de resultar més que evident que per a accedir al coneixement de les societats i dels espais del passat la toponímia és una via privilegiada, però així com per a l'arqueologia, la ceràmica o les monedes es consideren "el fòssil director" que permet dotar de cronologia els estrats i informar sobre les societats enterrades, els noms de lloc (especialment els documentats, però no només) resten sovint marginats.

Si ens fixem amb els noms de lloc als quals hom atribueix, amb raonament fonamentat, etimologia anterior al període romà, ens adonem de seguida que estan situats estratègicament, de manera majoritària, en les vores muntanyenques: *Ancosa, Olesa, Olèrdola...* No ens ha d'estranyar, perquè les primeres onades de repobladors anaren a llocs privilegiats des del punt de vista de la defensa, en els quals és més probable que s'hi doni continuïtat de poblament i, per tant, de toponímia.

La terminologia militar en la toponímia és abundant (*castelar, castellum, castrum, celata, guardiola*, etc.) i sovint el primer indici d'un lloc habitat. L'any 1017, unes instruc-cions dels monjos de Sant Cugat [*CSCV* §464] establien que *necesse est edificare castela et municiones facere in marchiis eremis et in solitariis locis contra paganorum insidias.*

Les condicions de vida no havien de ser gens fàcils aquells temps foscos de l'alta Edat Mitjana en aquesta terra, fins al punt que per a referir-s'hi, Francesc Miquel, en el prefaci del *Liber Feudorum Maior* [*LFM* I: XXIII], hagi de recórrer a la cita bíblica «locus horroris et vastae solitudinis».

Els repobladors recorrien de vegades a la descripció "fotogràfica" en fabricar un nou nom de lloc i la preocupació per la defensa s'hi notava:

a) En fixar-se en restes d'edificacions anteriors: *Castellví de la Marca, Castellví de Rosanes...*

b) Per la situació estratègica: *Miralles, Espiells, Guardiola...*

Ramon Marrugat
Doctor en Filologia Catalana
Cap de la Secció del
Parlar Penedesenc de l'IEP

Liber Feudorum Maior. **Ramón de Caldes [Public domain], via Wikimedia Commons**

CALAFELL
Diumenge, 21 d'octubre
Horari de 9.00 a 14.30 hores

09.15
Benvinguda i presentació

09.30
Les muralles de Calafell. Josep Pou Vallès

10.15
Les fortificacions de les guerres carlines a Vilanova i la Geltrú: un patrimoni cultural a revalorar.
Magí Miret Mestre. Oscar Valverde Moliné

10.45
El baluard de Sant Antoni (Barcelona)
Emiliano Hinojo García

11.15
Pausa cafè

11.45
Viure extramurs i l'expansió urbana fora les muralles romanes de Bàrcino. Les evidències arqueològiques al carrer Sotstinent Navarro, 12–16.
Jordi Ramos Ruíz. Carme Miró Alaix. Santi Riera Mora

12.15
Els conjunts emmurallats entre la posada en valor i l'habitabilitat. Isidre Pastor i Batalla

12.45
Debat

13.15
Visita a la Ciutadella Ibèrica de Calafell

14.30
Dinar

Muralla de Calafell
Foto: Josep Pou

LES MURALLES DE CALAFELL

El primer document on apareix el nom de Calafell data del 999. En ell, però, no es fa esment de la presència de cap tipus de fortificació. Fins al 1037 no hi ha testimonis documentals de la presència d'un castell a la localitat.

D'aquest castell, les excavacions arqueològiques han documentat que es tractava simplement d'una torre envoltada d'un fossat, una petita església d'estil romànic, la qual amb diferents remodelacions encara es conserva i una sèrie de cabanes situades entre ambdues construccions. Es tracta, doncs, de la típica fortificació de frontera com les que es documenten a la mateixa època a la zona del Penedès.

Posteriorment, la torre és enderrocada i substituïda per un palauet que, amb diferents reformes,va ocupar tot el turó. L'església romànica es va anar ampliant per poder encabir la creixent població del nucli, mentre que les cabanes de camperols van ser enderrocades. Al segle XV tot el turó resta emmurallat, incloent-hi l'església que també es fortifica.

Muralla de Calafell
Foto: Àngela Llop

La població calafellenca va construint els seus habitatges a redós de la fortificació. Tot i no tractar-se d'un poble emmurallat, sembla ser que els darreres de les cases no disposaven de cap obertura vers l'exterior, amb la qual cosa podria ser que es tractés d'una vila closa a la qual només s'accedia per una porta d'entrada, segurament protegida per una torre.

Josep Pou Vallès.
Tècnic de patrimoni històric.

By Mcthelp - treball propi (self-made), Public Domain, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=21464455

Josep Pou Vallès. *Llicenciat en Geografia i Història per la Universitat de Barcelona, en l'especialitat de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia.*

Tècnic de Patrimoni Històric de l'Ajuntament de Calafell.

Actualment professor associat de Tècniques i mètodes de l'arqueologia i Pobles preromans i romanització a la Universitat de Lleida on també havia impartit classes d'Arqueologia de Grècia i Roma.

Professor ponent en diversos cursos de la Universidad de Cantabria i la Université de Toulouse en temes d'arqueologia experimental.

Presentació d'una trentena de ponències i comunicacions en diferents congressos d'arqueologia, de les quals 14 fan referència a Calafell.

Membre de diferents equips investigadors en projectes de recerca arqueològica sobre el món iber al Penedès, Solsonès i l'Urgell.

Participació en més de 25 excavacions arqueològiques, de les quals ha dirigit o co-dirigit 17. Entre elles les excavacions de la vil·la romana del Vilarenc, els entorns del Castell de Calafell i les excavacions i la reconstrucció de la Ciutadella Ibèrica.

Participació en diferents projectes relacionats amb el món de l'arqueologia, destacant la col·laboració amb el Programa Testaccio de les Universitats de Barcelona, Complutense de Madrid i La Sapienza de Roma.

Membre fundador de la Sociedad Española de Arqueología Experimental.

Soci fundador d'Ibercalafell

LES FORTIFICACIONS DE LES GUERRES CARLINES A VILANOVA I LA GELTRÚ: UN PATRIMONI CULTURAL A REVALORAR

Al Penedès abunden les torres i castells d'època medieval.

Tanmateix, també època moderna i contemporània van haver alguns períodes en els quals va ser necessari alçar noves estructures defensives. A Vilanova i la Geltrú, durant les Guerres Carlines del segle XIX, per protegir el nucli urbà i les masies de l'entorn es va construir un recinte emmurallat i torres que constitueixen un patrimoni historicoarquitectònic de valor excepcional a nivell de tot Catalunya.

En aquesta comunicació es fa referència al context històric que va originar la construcció d'aquestes estructures defensives i se'n fa una breu descripció. Es dóna a conèixer també el projecte previst de consolidació del tram de muralla i la torre que tanquen el recinte de l'Hospital de Sant Antoni Abat. Finalment, es suggereixen algunes possibles actuacions encaminades a garantir la conservació del conjunt patrimonial, posar en relleu els seus valors culturals i millorar-ne el coneixement entre els ciutadans.

Magí Miret-Mestre, arqueòleg .
Oscar Valverde Moliné, arquitecte.

Magí Miret Mestre *és arqueòleg i treballa des de l'any 1983 al Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat. Des de l'any 1992 exerceix les tasques d'arqueòleg territorial a les comarques de l'Alt Penedès i el Garraf. Com a investigador ha centrat els seus estudis en el poblament d'època ibèrica i romana a la comarca i el massís de Garraf.*

mmiret@gencat.cat

Oscar Valverde Moliné *és arquitecte i té el despatx professional (Taller 3 Arquitectura S.L.) a Vilanova i la Geltrú. És el redactor del projecte de consolidació del tram de muralla i torre de l'Hospital de Sant Antoni Abat.*

oscarvalverde@taller3.net

Muralles Carlines
Foto: Magí Miret

Torre carlina de Plats i Olles. Vilanova i la Geltrú
Foto: Magí Miret
Oscar Valverde

EL BALUARD DE SANT ANTONI (BARCELONA)

Les intervencions arqueològiques efectuades entre els anys 2007 i 2017 al solar del mercat de Sant Antoni de Barcelona han permès documentar la dinàmica ocupacional d'un sector de la ciutat força desconegut a nivell arqueològic. En el present treball ens centrarem en l'estudi de les restes del baluard de Sant Antoni, construït a partir de l'any 1644, i del seu sistema defensiu més avançat, com seria el fossat, contraescarpa, camí cobert i glacis.

Les troballes cal contextualitzar-les dins el procés de millora i d'implantació de nous dissenys estructurals de la fortificació de la ciutat iniciat a mitjan segle XVI. L'objectiu que es pretenia assolir era contrarestar l'efecte de l'increment de l'artilleria oferint una menor superfície d'impacte i una absorció eficient dels projectils de canó. Les torres medievals també es van rebaixar o directament es van enderrocar per donar pas a la construcció de baluards en punts estratègics de les muralles.

En aquest sentit les primeres actuacions es van centrar bàsicament a la façana marítima, el sector més desprotegit de la ciutat, amb la construcció de la muralla de mar, tancant definitivament el perímetre emmurallat de Barcelona. Al mateix temps es van construir tres baluards: el de llevant, ponent i migdia (o migjorn), aquest últim començat l'any 1527.

Posteriorment, en el marc del conflicte iniciat amb França el 1635 i com a conseqüència de la Guerra dels Segadors (1640-1652), es van reprendre les reformes de la fortificació com una problemàtica de primer ordre a solucionar. Els esforços es van centrar en la construcció de terraplens i nous baluards com el de Sant Antoni o el de Santa Madrona. Aquestes obres es van efectuar sota el comandament del Consell de Cent fins a la capitulació del 1652, moment en què aquesta institució va perdre les competències de gestió i manteniment de les fortificacions de la ciutat que van passar a mans de la Corona.

Emiliano Hinojo García
Arqueòleg

Emiliano Hinojo García. *Llicenciat en Història per la Universitat Autònoma de Barcelona (2000) i postgrau en Tecnologías de Documentación Geométrica y Representación del Patrimonio pel CSIC-INCIPIT.*

El 2000 va començar a treballar com a arqueòleg a l'empresa Codex Arqueologia i Patrimoni i, des del 2016, treballa com a arqueòleg autònom. Ha realitzat més de 50 direccions arqueològiques de tots els períodes històrics al territori català, especialment a la ciutat de Barcelona.

Director de les intervencions arqueològiques realitzades al mercat de Sant Antoni entre els anys 2007 i 2017.

És cofundador de Grup de recerca arqueològic del nord-est peninsular (GRANEP), secretari del Grup d'Estudis Locals de Sant Cugat del Vallès (GEL) i forma part del consell de redacció de la revista GAUSAC.

emilianohingar@gmail.com

Baluard de Sant Antoni
Foto: Emiliano Hinojo

VIURE EXTRAMURS I L'EXPANSIÓ URBANA FORA LES MURALLES ROMANES DE BÀRCINO. LES EVIDÈNCIES ARQUEOLÒGIQUES AL CARRER SOTSTINENT NAVARRO, 12 -16

Sotstinent Navarro (Fosae)
Foto: Jordi Ramos

Dins del projecte Pla Bàrcino del Servei d'Arqueologia de l'Institut de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, entre els anys 2012 i 2018, s'ha dut a terme diverses intervencions arqueològiques a les finques del carrer Sotstinent Navarro 12-16 i Baixada de Caçador 8. Aquest punt coincideix amb la zona d'extramurs de la muralla i les torres romanes 27 i 28.

Presentem part dels resultats arqueològics de la intervenció arqueològica relacionant les muralles romanes amb l'exterior immediat. La construcció del fossat en època de l'emperador August condicionà l'espai fins a l'època altmedieval. Així doncs exposem les restes d'hàbitat localitzades que convivien entre la muralla i el fossat, i les restes d'època medieval relacionades amb la planificació urbanística fora de l'àmbit de la fortificació.

Les restes estructurals arqueològiques localitzades entre els segles VII-X delimitaven un espai que s'anà privatitzant i ocupant, on, part de l'hàbitat d'època medieval es recolzà a l'estructura defensiva romana, de gran solidesa. La pèrdua del valor defensiu d'aquesta protecció es féu evident a mitjans del segle XIII amb la construcció d'una nova muralla que sobrepassà els límits de la ciutat romana. Com a conseqüència d'això, es bastí una zona d'hàbitat i conreu en aquesta àrea intervinguda.

Jordi Ramos Ruiz
Carme Miró i Alaix
Dr. Santiago Riera Mora

***Jordi Ramos Ruiz**. Llicenciat en Història per la Universitat de Barcelona. Arqueòleg de l'empresa ATICS SL, es dedica professionalment a l'arqueologia d'urgència, especialitzant-se en intervencions a la ciutat de Barcelona i en espais de la Guerra Civil espanyola.*

ramoselprat@gmail.com

***Carme Miró i Alaix**. Arqueòloga del Servei d'Arqueologia de Barcelona i responsable del Pla Bàrcino i del Departament de documentació, difusió, recerca i arqueologia preventiva. Ha dirigit el projecte de la carta arqueològica de Barcelona i l'aplicació sobre la reconstrucció virtual de la ciutat de Bàrcino a finals del segle III en 3D. S'ha especialitat en aigua d'època antiga, tant a nivell de l'aigua terapèutica i dels balnearis curatius en època romana, com en tot el cicle de l'aigua des de l'època ibèrica fins a època medieval.*

cmiro@bcn.cat

***Dr. Santiago Riera Mora.** Catedràtic. Secció de Prehistòria i Arqueologia de la Universitat de Barcelona. Professor d'arqueologia del paisatge, paleoambient i bioarqueologia. Dirigeix el projecte Paleo Bàrcino sobre l'evolució litoral i modelació antròpica del paisatge durant l'Holocè en el pla litoral mediterrani de Barcelona.*

rieram@ub.edu

ELS CONJUNTS EMMURALLATS: ENTRE LA POSADA EN VALOR I L'HABITABILITAT

Del conjunt d'elements que conformen el patrimoni cultural immoble són molts els que tenen un ús i funcionalitat social concreta. Així mateix, també en són molts els que per les seves característiques formals detenen un abast i entitat urbanística rellevant. Com és el cas dels conjunts emmurallats de molts nuclis de població, que encara preserven part de les estructures que els conformen. Tanmateix, les estructures i elements que configuren aquests recintes defensius gaudeixen d'una categoria màxima de protecció patrimonial. Tal com estableix el marc legislatiu vigent i es recull en el planejament municipal vigent.

Aquests conjunts patrimonials es defineixin, majoritàriament, en relació a una trama urbana consolidada, fet que comporta que aquest patrimoni hagi de conviure amb l'habitabilitat dels immobles que en defineixen el perímetre emmurallat. Tenint present aquests factors, no ha d'estranyar la complexitat de compaginar aquestes necessitats pròpies de la quotidianitat amb la incidència o afectació sobre els béns patrimonials. Especialment a l'hora de projectar obres de condicionament o reforma preservant el patrimoni i complir amb el que estableixen els codis tècnics de l'edificació.

En qualsevol cas, tant si es disposa dels instruments específics que el planejament derivat contempla per afrontar aquestes situacions, com si no, cal fomentar i potenciar totes aquelles iniciatives o fórmules que facilitin i ajudin a la conscienciació ciutadana. Així doncs, per tal de poder assolir tots els requeriments i condicionats legislatius i normatius és essencial considerar totes les iniciatives i instruments que afavoreixin una interacció coherent. És en aquest sentit, que a partir d'una anàlisi i reflexió d'aquesta "realitat patrimonial" que s'ha d'incidir en la idoneïtat de protocols i actuacions de caràcter preventiu, tant des d'una perspectiva tècnica com social.

Isidre Pastor i Batalla
Arqueòleg i Historiador de l'Art

Isidre Pastor i Batalla. *Llicenciat amb grau en Història Medieval i Llicenciat en Història de l'Art per la Universitat de Barcelona. Centra la seva activitat professional en la consultoria i assistència tècnica en matèria d'arqueologia i patrimoni cultural així com en tasques de gestió i direcció de projectes sobre el patrimoni històric arquitectònic, tant per a administracions públiques com a entitats i promotors privats. Com arqueòleg medievalista participa en diverses línies de recerca sobre els processos d'expansió feudal i la materialització de la seva articulació territorial, en especial en relació a l'estudi i recerca de l'arquitectura civil d'època medieval i moderna. Col·labora amb diverses entitats i grups de recerca sobre l'estudi, la preservació i la posada en valor del patrimoni cultural.*

ipastor@tinet.cat

Conjunts emmurallats
Foto: Isidre Pastor

L'acte de cloenda inclou una visita a la

Ciutadella Ibèrica de Calafell

La ciutadella Ibèrica de Calafell

Josep Pou

Fotos:

Àngela Llop

Vicenç López

Ciutadella Ibèrica .
Foto: Àngela Llop

La Ciutadella Ibèrica de Calafell és el primer jaciment arqueològic de l'estat on s'ha dut a terme una intervenció basada en l'arqueologia experimental. S'han reconstruït les muralles i alguns dels recintes del seu interior emprant el mateixos materials recuperats a les excavacions arqueològiques i seguint les mateixes tècniques que l'arqueologia o, quan no ha estat possible, l'etnologia han documentat. Com a resultat de la intervenció s'ha pogut avançar en el coneixement de l'arquitectura d'època ibèrica i la Ciutadella ha esdevingut un referent a nivell arqueològic i didàctic pel que fa al coneixement de la protohistòria peninsular.

Ciutadella Ibèrica .
Foto: Vicenç López

Ciutadella Ibèrica . Recreació .
Foto: Vicenç López

Les
XXVII JORNADES D'ESTUDIS PENEDESENCS, com a punt de trobada i de participació dels associats, de les associades i de les seccions de l'IEP, i de les persones interessades en la fotografia, la història i l'art

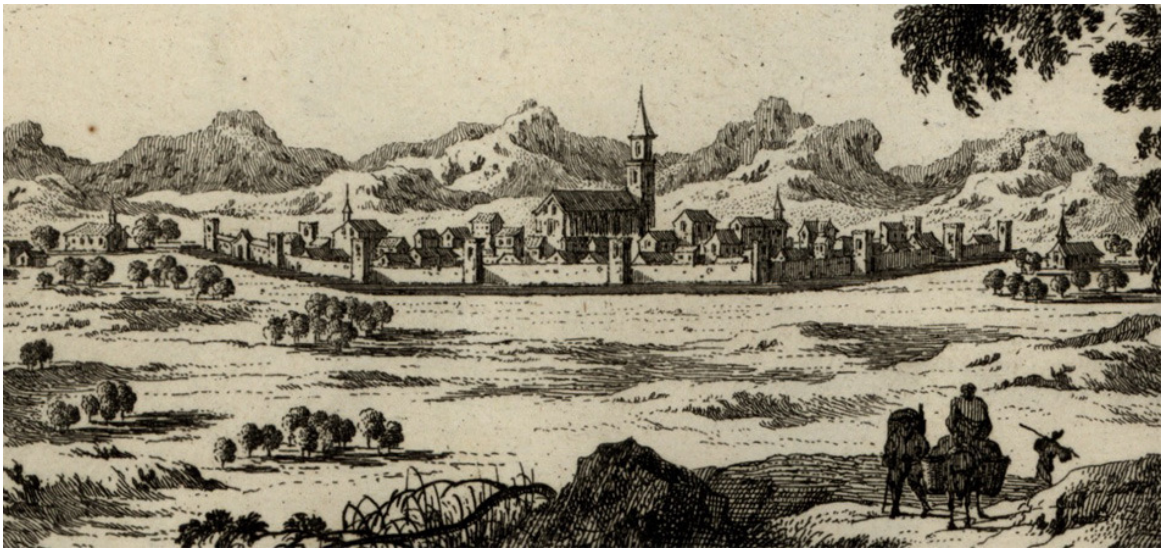

Una de les finalitats de celebrar unes Jornades és convidar a participar a totes aquelles persones que senten interès pel tema que es tracta, i també demanar la participació activa d'aquelles persones que disposen d'informació ,
tot i que no participin aportant ponències o comunicacions.

Per aquesta raó vam fer una crida demanant fotografies que tinguessin com a protagonistes les muralles sobre les que anaven a tractar les ponències. Àngela Llop, Jordi Valls i Vicenç López van respondre a la crida i gràcies a les seves aportacions hem pogut afegir peces de gran interès divulgatiu.

També hem pogut preparar el capítol dedicat a "Les muralles de Vilafranca del Penedès integrades en habitatges i equipaments" gràcies a les aportacions realitzades per Joan Solé i Bordes.
L'aportació de Vinyet Panyella en relació al quadre de Joaquim de Miró "Carrer d'en Bosc" de Sitges, punt on trobem part de la muralla de la vila, aporta una pinzellada sobre l'art i la integració de les muralles dins l'urbanisme .

Fruit d'aquesta visió integradora són també les participacions de la Secció del Parlar Penedesenc, amb una comunicació i de la Secció d'Història amb un article signat pel seu president Josep Anton Calvet i Butí .

Les muralles de Vilafranca integrades en habitatges i equipaments

Joan Solé Bordes

Fotos:

Arxiu Joan Solé Bordes

Jordi Valls

Vicenç López

Muralla de Vilafranca (fotos col·lecció Joan Solé Bordes), al carrer de la Beneficència, a l'actual número 6. Quan es va enderrocar la casa per fer un bloc de pisos va sortir aquest pany de muralla, era als anys vuitanta. El que queda a dalt és el carrer Muralla dels Vallets, és el mateix que es pot veure a la nostra sala Muriel Casals, a la seu de l'IEP, només que aquesta part de la muralla va quedar inclosa en el nou edifici.

També al carrer Clascar a l'alçada del núm. 16 hi ha un edifici derruït i es pot veure part d'un pany de paret de muralla, i en aquest carrer, al número 36 hi ha una cistelleria i al fons, ben arreglada i il·luminada mostren la muralla a qui la vulgui veure.

Joan Solé Bordes

Muralla de Vilafranca. Tram carrer Beneficència. Arxiu: Joan Solé Bordes

Muralla de Vilafranca.
Carrer Beneficència
Foto: Arxiu Joan Solé Bordes

Muralla de Vilafranca. Carrer Banys.
Interior Seu IEP
Foto: Vicenç López

Muralla de Vilafranca. Carrer Ponent
Aparcament Públic
Foto: Jordi Valls

Muralla de Vilafranca.
Carrer Ponent
Aparcament

Carrer Muralla dels Vallets
Restes muralla integrades en un habitatge particular
Fotos: Jordi Valls

Aportacions dels associats

Muralles en l'art:

Joaquim de Miró

"Carrer d'en Bosch"

Vinyet Panyella

Directora-gerent del Consorci del Patrimoni de Sitges

(Museus de Sitges)

Arxiu fotogràfic del Consorci de Sitges ©

Joaquim de Miró i Argenter (Sitges, 1849 - 1914) és un dels més destacats pintor de l'Escola Luminista de Sitges. La Vila va ser l'únic escenari pictòric, que ell va plasmar en tota la seva intensitat de llum, color, paisatge i vida quotidiana. *El carrer d'en Bosc*, pintat vers 1880, mostra la imatge d'un dels carrers més antics de Sitges, les cases i els seus habitants amb tota la càrrega del verisme que caracteritza els luministes sitgetans.

Vinyet Panyella.
Consorci del Patrimoni de Sitges.
Museus de Sitges.

Fitxa tècnica

***Pertanyent a**: Fons Maricel*
***Nom de l'objecte:** pintura*
Nùm registre: FM 36
***Autors Participants:** Joaquim de Miró i Argenter. (Sitges, 1849-1914)*
Escola Luminista de Sitges pintor
***Títol:** Carrer d'en Bosch*
***Cronologia:** cap a 1880*
***Material / Tècnica:**Pintura a l'oli sobre tela*
***Dimensions:**76,6 x 52,2 cm // 95,2 x 71,3 x 3,3 cm (marc)*
***Inscripcions:** firma: "J. Miró", angle inferior dret*
***Lloc d'execució:**Sitges*
***Ubicació actual:**Museu de Maricel, 1a Planta, Sala 8*

Col·lecció de procedència:
***Forma d'ingrés**: compra*
***Data Ingrés:**22/11/2016*
Font d'ingrés:
Història de l'objecte:
***Estat conservació:**bo; 14/02/2017*

“VILLE FRANCHE”
segle XVII

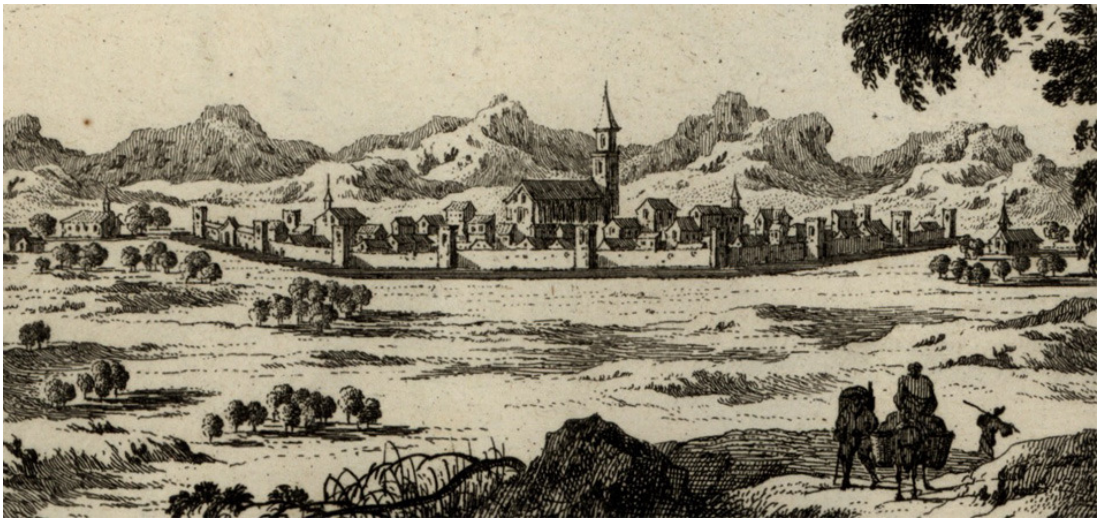

Fragment de la làmina “Ville Franche”, **Sébastien de Pontault, sieur de Beaulieu,** gravat d’**Adam Perélle.** 1668.

Les Plans et profils des principales villes, et lieux considerables de la Principauté de Catalogne avec la carte génerale et les particulières de chaque gouvernement.
Paris: par le Chevalier de Beaulieu. p. 37.
Atles antics de la Cartoteca (s. XVI -XX) de l’ICC.
http://cartotecadigital.icc.cat

Adam Perélle
(Paris 1640–1695) fou un dels gravadors que va treballar amb sieur de Beaulieu .
Així doncs, s’entén que la base d’aquest gravat podria ser l’obra de Beaulieu *Les plans et profils des principales villes et lieux considérables de la Principauté de Catalogne….* que fou publicada vers el 1668.

Sébastien de Pontault,
Sieur de Beaulieau-le-Donjon i cavaller de l'orde de Sant Miquel (c 1612—1674) va ser un enginyer i militar francès. Considerat un dels creadors de la cartografia militar

Aportacions de la Secció d'Història

Josep Anton Calvet Butí

President de la Secció d'Història de l'IEP

Fotos:

Josep Anton Calvet Butí

Jordi Valls

Ara que arriben aquestes XXVII Jornades d'Estudis Penedesencs volem aprofitar des de la Secció d'Història de l'Institut d'Estudis Penedesencs per agrair al comitè organitzador tot l'esforç esmerçat en la seva organització. Les jornades tractaran sobre «Muralles urbanes, diàleg entre urbanisme i patrimoni» Primer ens podem preguntar si existeix una suficient consciencia envers tot el que hem d'entendre com a patrimoni en sentit ampli i en totes les seves vessants. Sovint els que estem immersos dins del món de la cultura podem tenir la sensació de que tothom té la nostra preocupació per la conservació d'aquest patrimoni. Però, malauradament, tot sovint succeïxen fets que ens tornen a la realitat d'un sistema que sembla oblidar tot sovint el valor que pot tenir aquest patrimoni, tant com a referència simbòlica per a la comunitat, com a eina dinamitzadora a nivell econòmic.

Una correcta gestió del patrimoni no és una cosa senzilla. Cal destinar els recursos necessaris, però estan sempre les administracions disposades a fer-ho? Hi ha prou sensibilitzat per part d'una població que després ha de votar els polítics responsables i valorar on s'han invertit els pressupostos? Cal que treballar en aquesta doble línia, vora les institucions i també vora a la gent, que són els possibles consumidors finals d'aquest patrimoni cultural.

Muralla de Vilafranca. Carrer Ponent
Foto: Josep Anton Calvet

El segle XIX fou el de l'enderrocament generalitzat de les antigues muralles medievals, que havien esdevingut cotilles insuportables per a moltes ciutats i viles. Fou el cas de Barcelona, també el de Vilafranca i moltes altres indrets. Altres poblacions, en canvi, conservaren les seves muralles, total o parcialment, com en el cas de Montblanc o Tarragona, passant a constituir amb el temps un patrimoni cultural reconegut arreu. Més endavant hem assistit a processos de recuperació patrimonials importants. Tenim, per exemple, el cas de Barcelona i les seves muralles romanes, en part amagades al llarg dels segles dins la ciutat medieval. Després de les destrosses fetes durant l'obertura de la Via Laietana, es veié que podien constituir un actiu per a la ciutat, i s'inicià un pla de recuperació sota la direcció de l'arquitecte Florensa, arribant a la seva posada en valor actual com a important actiu turístic.

A Vilafranca el procès ha estat molt més tardà. Ja feia anys que se sabia on hi havien fragments de la desapareguda muralla medieval Alguns es podien veure dins d'edificacions particulars. Però no ha estat fins els darrers anys que no ha començat una tasca arqueològica que ha permès anar descobrint diferents fragments. Això cal afegir un debat ben viu, el de quan és poden deixar les restes al descobert, quan s'han de tornar a tapar desprès del seu estudi i com es pot conservar i mostrar el màxim possible. Alguns fragments de la muralla es troben al descobert, altres dins de locals particulars, com en el cas de l'actual seu de l'IEP al carrer dels Banys. Són un teló de fons perfecte pels actes que s'hi fan.

Dels fragments de muralla que resten al descobert a Vilafranca, alguns ens donen un exemple de gestió de patrimoni força millorable. Parlem del llenç que encara es conserva al pàrquing a l'inici del carrer Ponent, Aquest part de la muralla va romandre durant dècades amagada sota cases antigues i, quan aquestes foren aterrades, restà a al vista. Moltes persones reclamaren la seva consolidació per a una posterior exhibició com a element patrimonial. Per una sèrie de circumstàncies el poder públic actuà quan l'aigua i altres elements ja se'n havien endut gairebé la meitat. Quina fou la solució per poder consolidar l'altre meitat que restava encara dempeus? Fer un pàrquing al lloc on hi eren les cases i assegurar el que quedava. Alguna cosa és, però, no es podia actuar abans i haver conservat tot el tram de muralla? D'acord que es tracta d'un llenç de muralla senzill, sense la presència de muralles més imponents, però que es pot posar en valor integrant-la en un recorregut junt amb altres elements patrimonials de la vila.

Els patrimoni pot ser considerat com a representació de la identitat local, fins i tot com a element estàtic que ens defineix culturalment. Però també pot ser objecte de consum, i aconseguir així una posada en valor que ajudi al seu manteniment i recuperació. Ja no es concep sols el patrimoni per a la seva exhibició i contemplació, sinó també per la creació i

la participació. S'ha convertit en bé de consum més que pot ser comercialitzat i rendibilitzat. D'aquesta manera també s'acon-segueix l'objectiu de posar aquest patrimoni a l'abast de tothom, de democratitzar el seu ús.

Les Jornades ens parlaran de la relació entre patrimoni i urbanisme. Cal ser capaços de combinar la defensa i promoció del patrimoni amb les necessitats urbanístiques dictades per un sistema econòmic que cerca sols el benefici i s'oblida tan sovint de la cultura. Cal establir una dinàmica que permeti un aprofitament mutu entre cultura i economia. Al Penedès, l'enoturisme ens pot oferir un seguit d'oportunitats que hem de ser capaços d'aprofitar i que ens poden ajudar a la protecció i difusió del patrimoni a partir de la seva inclusió en una sèrie dinàmiques econòmiques que l'aprofitin per a la seva difusió, alhora que el mateix patrimoni en pugui sortir beneficiat.

Segur que aquestes Jornades ens aportaran noves reflexions sobre aquestes i moltes altres qüestions relacionades amb el patrimoni i la seva relació amb l'urbanisme de les nostres ciutats i viles.

Josep Anton Calvet Butí
President Secció d'Història de l'IEP

Muralla de Vilafranca. Antic cinema Bogart
Foto: Jordi Valls

LES RAONS DE PUBLICAR LES PREACTES DE LES XXVII JORNADES D'ESTUDIS PENEDESENCS: Divulgar i integrar

El desig de poder oferir una visió divulgativa de les ponències i comunicacions de les XXVIII Jornades d'Estudis Penedesencs ha sigut el motor per editar les PREACTES.

De sempre les publicacions posteriors a la celebració de les Jornades d'Estudis Penedesencs han tingut un contingut acadèmic de primer ordre, reconegut per tots els especialistes en els temes que s'han tractat en elles.

Tanmateix calia iniciar un nou tipus de publicació que tingués per finalitat fer atractius els temes que es tractaven en les jornades, i fer-ho per aquelles persones que, pot ser, mai s'haguessin imaginat que ho podien ser per elles.

Per això, cada proposta està tractada amb un intens desig de despertar l'interès en un públic no especialista, i per tant s'ha utilitzat el material fotogràfic com un missatge seductor, a la vegada que revelador de la importància de cada ponència i comunicació

Per facilitar l'accés al màxim nombre de persones possibles es publica en format pdf (online) i en format paper.

Donat el fet que la temàtica de les XXVII Jornades d'Estudis Penedesencs està dedicada a les "Muralles urbanes. Diàleg entre urbanisme i patrimoni", la presentació d'aquesta publicació s'emmarca dins les Jornades Europees de Patrimoni". Aspecte que encara ajudarà a divulgar millor tant la publicació de les PREACTES com la celebració de les XXVII Jornades d'Estudis Penedesencs.

Per fer realitat aquesta publicació hem comptat amb el suport del Consell Comarcal del Garraf; i dels Ajuntaments de Calafell, Vilanova i la Geltrú, Sant Pere de Ribes i El Vendrell, amb la col·laboració de la major part dels Ajuntaments de l'Alt Penedès, Baix Penedès i Garraf, amb qui l'IEP manté convenis, ja que hem dedicat una part dels mateixos a la realització de la publicació.

La raó de voler implicar al major nombre possible d'Administracions Publiques és perquè, pel seu contingut, transcendència i llarga trajectòria, les Jornades d'Estudis Penedesencs han esdevingut un referent, especialment dins el territori del Penedès històric i volem que ho siguin encara amb més intensitat ara que ja existeix la Vegueria Penedès, ja que l'IEP ha donat suport, des del mateix moment de la seva fundació com a associació, a la seva existència com a realitat territorial.

JORNADES EUROPEES DEL PATRIMONI

PRESENTACIÓ DE LES PREACTES

XXVII JORNADES D'ESTUDIS PENEDESENCS

MURALLES URBANES:
DIÀLEG ENTRE URBANISME I PATRIMONI

VILANOVA I LA GELTRÚ
MASIA CABANYES

DISSABTE 13 D'OCTUBRE DE 2018

13.00 HORES

INSTITUT D'ESTUDIS PENEDESENCS

Consell Comarcal del Garraf

Consulta la programació de les JEP a:
patrimoni.gencat.cat/JEP2018

Federació de Municipis de Catalunya

ACM Associació Catalana de Municipis

Institut Ramon Muntaner 15 anys www.irmu.cat

2018 ANY EUROPEU DEL PATRIMONI CULTURAL #EuropeanCulture

Europa, el patrimoni cultiu

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Edita: Institut d'Estudis Penedesencs
secretaria@iepenedesencs.org
www. iepenedesencs.cat
Tel. 669882959

ISBN: 978-84-15017-35-6
Dipòsit Legal: B3157-2018

Imprimeix:
Gràfiques Imprès Ràpid, S.L.
Tel. 93 891 57 10

INSTITUT D'ESTUDIS PENEDESENCS

215

EDITA

INSTITUT D'ESTUDIS PENEDESENCS

Amb el suport de:

Consell Comarcal del Garraf

AJUNTAMENT DE Vilanova i la Geltrú

Les XXVII Jornades d'Estudis Penedesencs
Són una activitat de l'Observatori del Patrimoni Etnològic i Immaterial de la Generalitat de Catalunya
programa
ETNOLOGIA EN XARXA

Diputació Barcelona xarxa de municipis

ipec Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya

OPEI Observatori del Patrimoni Etnològic i Inmaterial

Diputació Tarragona

Obra Social "la Caixa"

Consell Comarcal del Garraf

FUNDACIÓ PRIVADA MÚTUA CATALANA

INSTITUT RAMON MUNTANER
Fundació privada dels Centres d'Estudis de Parla Catalana

CONSELL COMARCAL ALT PENEDÈS

Consell Comarcal BAIX PENEDÈS

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Presentació PREACTES de les XXVII JORNADES D'ESTUDIS PENEDESENCS
13. 09. 2018
Jornades Europees de Patrimoni
Amb la col·laboració de :

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

ACM Associació Catalana de Municipis

Federació de Municipis de Catalunya

INSTITUT RAMON MUNTANER
Fundació privada dels Centres d'Estudis de Parla Catalana

Amb la col·laboració de:

LA CARRETERA DEL VI
THE MEDITERRANEAN WINE ROAD

L'IEP és un centre adherit a:

INSTITUT RAMON MUNTANER
Fundació privada dels Centres d'Estudis de Parla Catalana

Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana
CCEPC

En conveni amb:

Ajuntament de Vilafranca del Penedès
Ajuntament d'Avinyonet del Penedès
Ajuntament de Castellví de la Marca
Ajuntament de Font-rubí
Ajuntament de Gelida
Ajuntament del Pla del Penedès
Ajuntament de Puigdàlber
Ajuntament de Sant Cugat Sesgarrigues
Ajuntament de Sant Pere de Riudebitlles
Ajuntament de Sant Sadurní d'Anoia
Ajuntament de Santa Fe del Penedès
Ajuntament de Santa Margarida i els Monjos
Ajuntament de Subirats
Ajuntament de Torrelavit
Ajuntament de Vilobí del Penedès
Ajuntament de les Cabanyes
Ajuntament de Castellet i la Gornal
Ajuntament de Mediona
Ajuntament d'Olesa de Bonesvalls
Ajuntament de Pacs del Penedès
Ajuntament de La Granada
Ajuntament de Sant Quintí de Mediona
Ajuntament de Sant Martí Sarroca
Ajuntament de Sitges
Ajuntament de Sant Pere de Ribes
Ajuntament del Vendrell
Ajuntament d'Albinyana
Ajuntament de l'Arboç
Ajuntament de Banyeres del Penedès
Ajuntament de Bellvei
Ajuntament de Bonastre
Ajuntament de Calafell
Ajuntament de Santa Oliva
Ajuntament de La Bisbal del Penedès
Ajuntament de Llorenç del Penedès
Ajuntament de Masllorenç
Ajuntament del Montmell
Ajuntament de Sant Jaume dels Domenys